

Mescidü'l-Aksa ve Kubbetüs-Sahre Camilerinde İmar ve Tamir Faaliyetleri (1720 ve 1742)

Yrd. Doç. Dr. Tahir SEVİNÇ

*Batman Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, BATMAN
tahir.sevinc@batman.edu.tr*

ÖZET

Bu makalede 1724 ve 1742 yıllarında Osmanlı Devleti tarafından Mescidü'l-Aksa ve Kubbetüs-Sahre camilerinde planlı bir şekilde yapılan tamir ve onarım faaliyetleri ele alınmıştır. Yapılacak tamir ve onarım çalışmasının planlaması için bu camilerde keşif yapılması amacıyla İstanbul'dan mimar veya mimar halifesi görevlendirilmiştir. Görevli kişi tarafından camiler yerinde incelenerek yapılacak işlemler ve tamir için gerekli malzemeler ve bunların çeşit ve sayısı ve tamirde çalışacak usta ve hamallar belirlendikten sonra, bunların temin edileceği yerler de kayıt altına alınmış ve gerekenin yapılması için görevlilere teslim edilmiştir. Görevliler tarafından gerekli malzemeler ilgili yerlerden temin edildikten sonra gemilerle önce Yafa İskelesi'ne buradan ise Kudüs'e gönderilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mescidü'l-Aksa ve Kubbetüs-Sahre Camileri, imar, tamir, mimar

Mescidü'l -Aqsa and Dome of Rock - Shahrur Reconstruction and Repair Operations in the Mosque (1720 and 1742)

ABSTRACT

This article studies the repair and maintenance activities carried out in the Dome of Rock-Shahrur and Mescidü'l-Aqsa in a planned manner by the Ottoman Empire in 1724 and 1742. For the planning of the repair and maintenance work to be done, an architect or assistant master (caliph) from Istanbul was commissioned in order for the exploration of the mosques. The mosques were examined in place by the appointed person, and after works to be done, tools needed for the repair, their sorts and number, and masters and porters to be employed for the repair were assigned, the suppliers which would provide those were registered and submitted to the officials to do what is necessary. After being obtained from the relevant suppliers by the officials, the necessary materials were first sent to Jaffa Pier and then to Jerusalem by ships.

Key words: dome of Rock-Shahrur and Mescidü'l-Aqsa mosques, development, architect, repair,

1. Giriş

Asıl adı Ârâmice “Beth makdesa” olan Mescidü’l-Aksa, Arapça’da Beytü’l-Makdis olarak ifade edilmiş ve Müslümanların benimsediği Kudüs adı da aynı kökten gelmiştir. İslam âlimleri Kur’ân-ı Kerîmde el-Mescidü’l-Aksa adıyla anılan yerin Beytülmakdis olduğunu kabul etmişlerdir. Bir Hadis-i Şerîfe göre ise Mescidü’l-Aksa, Kabe’den sonra ibadet amacıyla yaptırılan yeryüzündeki ikinci mescittir¹.

Mescidü’l-Aksa’nın yerinin tespiti ve planlanması Hz. Davûd zamanında, mescidin inşası ise Hz.Süleyman zamanında başlamıştır. Hz.Davud, oğlu Hz.Süleyman’a bu mescidin inşası için emir vermiş, inşaat için gerekli taş ve kereste Lübnan dağlarından getirilmiştir. İsrail kaynaklarına göre mabedin inşası Hz.Süleyman’ın hükümdarlığının dördüncü yılında başlamış ve yedi yıl sürmüştür. Mescidü’l-Aksa Hz.Süleyman’dan sonra istilalara maruz kalmıştır. En büyük istila Babil Kralı Nebukadnezar’ın M.Ö. 586’da Kudüs’ü üçüncü işgali sırasında meydana gelmiştir. Fakat istilalar bundan sonra da devam etmiştir. M.Ö 168’de Selefki Kralı Antiochos, M.Ö 63’de Pompeus’un ardından Crassus komutasındaki Roma ordularının istila ve işgali devam etmiştir. Kısa bir süre Partlar’ın hakimiyetine giren Kudüs, M.Ö 37’de Romalılar’ın Yahudi kral ilan ettikleri I.Herod tarafından mabedin inşası Hz. İsa’nın doğumundan yirmi yıl öncesine kadar yeniden başlamıştır. M.S. Titus komutasındaki Roma ordusunun işgali sırasında Kudüs’ün tamamen yakılmasıyla bu mabed de yıkılmış, şehir Hadrien zamanında (117-138) yeniden imar edilirken, Beytü’l-Makdis’in yerine Jüpiter Capitolinus Tapınağı yapılmıştır. Konstantinos’ın Hristiyanlığı kabulünden sonra bu tapınak da yıkılmıştır².

İslam mimarisinin bilinen ilk kubbeli eserlerinden olan Kubbetü’s-Sahre Cami, Kudüs’ün fethinden sonra Hz. Ömer tarafından yaptırılan mescidin yerine inşa edildiği için daha çok batılılar tarafından Ömer Cami olarak tanınmıştır. Binanın üzerinde bulunan kutsal kaya Hz. Musa’nın ilk kıblesi olarak bilinir. Hz. Peygamber’e kible değişikliğiyle ilgili ayetlerin gelmesine kadar namaz onun kılarken Kudüs’te yer alan bu kibleye yöneldiği söylenir. Bazı İslam kaynaklarına göre ise Sahre Cami Beytül-makdis olarak tarif edilmiştir. Hz. Ömer Kudüs’ü fetihden sonra, Yahudiler tarafından çöplük haline getirilmiş Sahre’nin yerini bulup temizletmiş ve bizzat inşaatta çalışarak

¹ Nebi Bozkurt, “Mescid-i Aksâ”, *DiA*, XXIX, 2004, s.268.

² Bozkurt, “Mescid-i Aksâ”, s.269-70.

Sahre'nin ön tarafına Ömer Mescidi'ni inşa ettirmiştir. Kubbetü's-Sahre bir mescitten ziyade bir ziyaretgah olarak planlanmış ve ilk defa cami olarak Emevi Halifesi Abdümelik b. Mervan tarafından inşa ettirilerek namaz kıldırılmıştır. Bir görüşe göre bu cami, Abdullah b. Zübeyir'in Mekke ve çevresine hükmettiği yıllarda Suriye hacılarından biat almak istemesi üzerine Abdümelik b. Mervan tarafından Kabe'ye alternatif olarak inşa edilmiş ve caminin kubbesinin üzerine de ipek örtüler örtülmüştür. Kubbetü's-Sahre'nin inşasına Abdümelik b.Mervan'ın görevlendirdiği Recâ b. Hayye ve Yezid b.Selam tarafından başlanmış ve inşaat 691 yılında tamamlanmıştır. Daha sonra Abbasi Halifesi Me'mûn, Abdümelik'in adını sildirerek kendi adını yazdırmıştır. Kubbtü's-Sahre Kudüs'ün Haçlılar tarafından işgali sırasında "Templum Domini" adıyla kiliseye çevrilmiştir. Haçlılar Sahre üzerine sunaklar inşa ettirmiş, binanın içine ve altındaki mağaraya da ikonlar, kubbedeki alemin yerine de büyük bir haç koymuşlardır. Kuzey kısmına da Hristiyan vaizler için hücreler yaptırıp caminin üzerini de mermerle kaplatmışlardı. Selhaddin Eyyûbi, Kudüs'ü fetihten sonra mermerler ve Sahre'nin etrafındaki demir ızgaralar dışında Haçlılardan kalan her şeyi kaldırmıştır³.

Kubbetü's-Sahre Cami, tarih boyunca bölgeye hakim olan bütün Müslüman hükümdarlardan büyük ilgi ve saygı görmüştür. Eyyûbi Sultanları kendi elleriyle bu camiye süpürüp tozunu bile alırken, Memlük Sultanı I. Baybars 1270'de yıkılan caminin dış kısımlarını tamir ettirmiş ve dış duvar mozaiklerini yenilemiştir. 1318'de Muhammed b. Kalavun kubbenin içini altın yaldız ve mozaiklerle dekore ettirip dışını kurşunla kaplatmıştır. El-Melikü'z-Zâhir Çakmak yıldırım düşmesi sonucu yanan kubbeyi onartmış, Sultan Kayıtbay ise kapıların üzerine kabartma motifler işleterek bakır levhalarla kaplatmıştır. Sahre Cami, Osmanlılar zamanında Kanuni Sultan Süleyman tarafından çok köklü bir biçimde tamir ettirilmiş ve harap olan dış mozaik kaplama çinilerle değiştirilerek pençelere alçı revzenler yerleştirilmiştir. Caminin imar faaliyetleri III. Murad ve sonrasında devam etmiştir⁴.

Hz. Peygamber'in mi'rac yolcuğuna çıkmadan önce Müslümanlar'ın ilk kiblesi Mescidü'l-Aksa'ya olmuş ve Hicretin ardından on altı-on yedi ay boyunca burası ilk

³ Nebi Bozkurt, "Kubbetü's-Sahra", *DİA*, XXVI, 2002, s.304-307.

⁴ Bozkurt, "Kubbetü's-Sahre", s.307.

kible olarak kullanılmıştır⁵. Kuran-ı Kerim’de el-Mescidü’l-Aksâ olarak tanımlanan yerin Hz. Süleyman tarafından Beyt’ül Makdis’in Mescid’ül-Aksa olarak anılması, Mekke’ye uzaklığından dolayı ifade edilmiştir⁶. Hz. Peygamber Mirac’a çıkarken Mescidü’l-Aksa’ya uğramış olması, bu camiye duyulan saygı ve itibarı Müslümanların nazarında bir kat daha artırmıştır⁷. Bazı müelliflere göre Mescidü’l-Aksa Cami başlangıçta Roma İmparatoru Justinianos (527-565) tarafından kiliseye çevrilirken, sonraki devirlerde bazı Arap müelliflerine göre ise Halife Abdülmelik b.Mervan veya I.Velid tarafından camiye çevrilmiştir⁸.

634’de Ecnadeyn ve 636 Ağustosunda Yermük’de Bizanslılar’a karşı kazanılan zaferlerden sonra 638 yılında Hz. Ömer tarafından Kudüs fethedilmiştir. fetihten sonra Hz. Ömer (RA) şehirde her türlü imar ve inşa faaliyetlerine girişirken, Hristiyanlara ait kiliselerin korunmasına da özen göstermiştir⁹. Kudüs sırasıyla Emeviler, Abbasiler, Tulunoğulları ve Fatimiler’den sonra 1071’den 1098’a kadar Selçuklu Devleti’nin hakimiyetine girmiştir¹⁰. Emeviler hilafetlerinde Mekke, Medine ve Şam’ın yanı sıra Kudüs’de yer alan Kubbetü’s-Sahre’nin imar ve inşasıyla müşerref olmuşlardır¹¹. Abbasiler hilafetinde 780 yılında şehirde büyük bir deprem meydana gelmiş ve Mescidü’l-Aksa Cami zarar görmüştür. Abbasi Halifesi Muhammed Mehdi, zarar gören camiye tamir ettirdikten sonra camiye büyük bir kolon ilave ettirmiştir¹². 1099’da ise tekrar Fatimiler bu şehirde hakim olmuşlardır¹³. Fatimiler devrinde meydana gelen büyük bir depremde Kudüs harap olup Mescidü’l-Aksa zarar görünce cami

⁵Bozkurt, “Mescid-i Aksâ”, s.270.

⁶Hüseyin Özdemir, *Abdülhamid’in Filistin Çılgılığı*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010, s.57.

⁷Peygamber Efendimiz’in Mirac’a çıkış hadisesine edebi bir bakış açısından şu çalışmaya bkz.Kemal Yavuz, “Anadolu’da Başlayan Türk Edebiyatında Görülen İlk Miraçnâmeler: Âşık Paşa ve Miraçnâmesi”, *İlmi Araştırmalar*, VIII, İstanbul 1999, s.248-49. Hz. Peygamber’in Recep ayının 27.gecesi meydana gelen Miraç hadisesi ile Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya gidişine dair ayrı bir edebi çalışma için bkz. İsmail Yıldırım, “Kerkükî Abdüssettâr Efendi ve Mir’raciyesi”, *Turkish Studies*, 9/6 Spring 2014, Ankara 2014, s.1163.

⁸Yılmaz Can-Metin Yılmaz, “Müslümanların Fethedilen Topraklarda Mevcut Gayri İslam Mabetlere Yaklaşımı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII/3, s.30-31.

⁹F.Buhl, “Kudüs”, *İA*, VI, Eskişehir 2001, s.952.

¹⁰Casim Avcı, “Kudüs”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s.327-29.

¹¹ Emeviler zamanında Şam’daki Emeviye Cami inşa edilirken caminin imarı ve dekorasyonu için Bizans’tan çok sayıda Yunanlı usta getirmişlerdi. Bkz. İra M. Lapidus, *İslâm Toplulukları Tarihi (Hz.Muhammed’den 19.Yüzyıla)*, I, İstanbul 2005, s.138.

¹² Amikan Elad, *Medieval Jerusalem and Islamic Warship: İtaly Places, Ceremics, Pilgramazc*, Leiden: Brill 1995, s.41.Halife Mehdi tarafından camide yapılan tamir ve imar faaliyetleri için ayrıca bkz. W.Harold More, *The Archeology of the Jerusalem Area*, Oregon 1987, s.265-67.

¹³ Casim Avcı, “Kudüs”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s.327-29.

yeniden inşa edilmiştir¹⁴. 7 Haziran 1099'da Kudüs'ü kuşatan Haçlılar aynı yıl içerisinde şehri işgal etmişlerdir. Haçlılar Kudüs'ü işgalden sonra şehirdeki Müslüman ahaliyi katle ederken, Kubbetü's-sahre ve Mescidü'l-Aksa camilerini de tahrip ve yağmadan sonra kiliseye çevirmişlerdir. Haçlıların Kudüs'ü işgalleri 2 Ekim 1187'ye kadar devam etmiştir¹⁵. Selahaddin Eyyubi, bu tarihte Kudüs'ü aldıktan sonra¹⁶, Sahre Cami üzerindeki altın salibi indirerek yerine uçları birbirine yaklaştırılmış bir hilal koydurmuştur. Ayrıca caminin üzerindeki mermer döşemeyi kaldırarak, kubbenin yıldızını yenilemiştir. Selahaddin Eyyubi'nin 1192 yılında vefatından sonra Eyyübiler kendi aralarında Şam ve Mısır Eyyübileri olarak bölünerek saltanat mücadelesine girişmişlerdir. Bunların aralarında meydana gelen şiddetli mücadeleler neticesinde Kudüs şehri de zarar görmüştür. Eyyübi Devleti'nin yerini Mısır'da Memlûklülerin almasından sonra Suriye ve Filistin'le beraber Kudüs de Memlûklerin idaresine girmiştir¹⁷.

1261 yılından itibaren Memlûklüler Haremeyn'in idaresi ile beraber Hac işlerini de ele almış, Haremeyn'in bütün ihtiyaçlarını gidermeye çalıştıkları gibi¹⁸, Kudüs'e olan ilgileri de devam etmiştir. Memlûk sultanları bu kutsal şehirdeki cami ve mabetleri tamirden ettirirken, Sahre Cami'nin dış yüzeyinde rüzgar ve yağmura maruz kalan mozaikleri yeniden yaptırmaya çalışmışlardır. Memlûk Hükümdarı Baybars 1263'de Medine'de yer alan kutsal yerlerle beraber¹⁹ Mescidü'l-Aksa'yı tamir ettirmiş, El-Mansur Kala'un Mescidül-Aksa'nın kadınlar cami yakınındaki tavanını onartmıştır. Memlûk Sultanı El-Naşir Muhammed (1309-1340) Mescidü'l-Aksa'nın arka kısmını mermerle kaplatmış, mihrabın yanlarına da iki pencere açtırmıştır. Sahre Cami'nin kubbesi 1447-1448 yılında düşen bir yıldırım yüzünden yanarak kısmen harap

¹⁴ Suleiman A. Mourad, "Aqsa Mosque" *Medival Islamic Civilisation*, Vol I, ed. Josef N.Meri, Newyork 2006, s.50.

¹⁵ Işın Demirkent, "Kudüs", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s.330-31.

¹⁶ Selhaddin Eyyubi'nin Haçlı ordusunun mağlup etmesi Kudüs'ü ve Suriye'nin diğer şehirlerini fethi için bkz. H.Lammens, "Suriye", *İA*, XI, Eskişehir 2001, s.58.

¹⁷ Buhl, "Kudüs", s.952-60. Selhaddin Eyyubi zamanında Mescidül-Aksa'nın imar ve inşası için bkz. M.Rosen Ayelon, "A Neglected Group of Mihrabs in Palestine", *Studies in Islamic History and Civilisation: In honor of David Ayalon*, Ed. Mose Saron, Jerusalem 1986, s.557.

¹⁸ Mustafa Güler, "Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları", *Türkler*, X, Ankara 2002, s.470.

¹⁹ Sultan Baybars'ın Ağustos 1263 tarihinde Şerefeddin El-Lûrî başkanlığında Medine'deki kutsal yerlerin tamiri için usta ve malzemeler için bk. *Ramazan Şeşen, Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul 2009, s.89.

olduğundan bir diğer Memlûk Hükümdarı Sultan Çakmak tarafından 1438-1453 yılları arasında tamir ettirilmiştir²⁰.

Memlûklerden sonra Osmanlı hükümdarlarının bölgeye olan ilgileri devam etmiştir. Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Memlûk Devleti'ne son verince Haremeyn bölgesiyle beraber Suriye ve Kudüs de Osmanlı Devleti'nin hakimiyetine girmiştir²¹. Bundan sonra Osmanlı padişahları, Haremeyn'e verdikleri değeri Kudüs şehrine de göstermişlerdir²². Heryıl Mekke ve Medine ahaliyle beraber Kudüs halkına ve şehrin ileri gelenlerine "surre akçesi"²³ ve "kuşaklık hil'at", "elvan-ı sof" ve "hassene sikke" gönderirlerken²⁴, Kudüs'teki kutsal yerleri de imar ve onarımdan geçirmişlerdir. Yavuz Sultan Selim Büyük Cami ile Mescidü'l-aksa'yı ve Hazret-i İbrahim'in mezarını ziyaret etmiştir²⁵.

Kanuni Sultan Süleyman, Sahre Cami'nin dış duvarındaki mozaik kaplamayı kaldırarak yerine yeşil ve sarı ile karışık mavi çini kaplamayla döşettirmiş, duvarın alt kısımlarına da mozaik yerine mermer koydurmuş ve pencerelere alçı yuvarlar içine renkli camlar taktırmıştır²⁶. Ayrıca şehre Beytülahim ve Halilürrahman'dan su getirtirken, 1551'de Kudüs'e cami, medrese, han ve ribattan oluşan bir külliye kurdurmuştur²⁷. Sık aralıklarla yapılan tamir ve restore çalışmaları 1720 ve 1742 yıllarında da devam etmiştir.

2. 1720 Yılında Tamir ve İmar Faaliyetleri

2.1. Kereste Temini

²⁰ Buhl, "Kudüs", s.952-60. Memlûklüler döneminde Kudüs'ün durumu için ayrıca bkz.Cengiz Tomar, "Kudüs", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s.332-34.

²¹ Osmanlı-Memlûk mücadelesi ve Kudüs'ün Kudüs, Suriye, Filistin ve Hicaz bölgesinin Osmanlı idaresine girişiyle ilgili bkz.İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi (İstanbul'un Fethi'nden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar)*, II, Ankara 1964, s.291-92.

²² "Arz-ı bende-i mikdarı budur ki: Haremeyn-i şerîfeyn ve Kudüs-ü şerîf ahalisine bin yetmiş dokuz senesi Recebinde irsâl olunacak surre-i şerîf akçesinden ferman-ı hümâyunları üzere otuz bir kese ile üç yüz otuz sekiz buçuk kuruş rikâb-ı hümâyunlarına teslim olunduğu arz ve i'lâm olunur..." bkz. BOA, Topkapı Sarayı MAD, 2352.09320.00, 15 Rebiyülahir 1078 (2 Aralık 1667), s.1,

²³ Kara Mustafa ve Halil'ül-Rahman vakıfları ile çeşitli yerlerden elde edilerek Haremeyn'e ve Kudüs ahalisine gönderilen surre akçesi için bkz. BOA, *D.BŞM*, 3234/60, 15 Rebiyülevvel 1153 (10 Haziran 1740).

²⁴ Kudüs Şeyhü'l-Haremi'ne gönderilen kuşaklık hil'at-ı cedit ile sikke-i hasene ve donluk elvan sof kumaş için bkz. BOA, *Cevdet Evkaf*, 25630, 17 Cemaziyelahir 1125 (9 Temmuz 1713).

²⁵ Kaynakta yer alan büyük cami muhtemelen Sahre Cami'dir. Bk.Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi (1451-1538)*, II, Çev.Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, s.284.

²⁶ Buhl, "Kudüs", s.960-962.

²⁷ Osmanlı Devleti yönetiminde Kudüs'ün idaresi için ayrıca bk.Kâmil Cemîl El-Aselî, "Kudüs", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s.334-38.

Osmanlı devlet merkezinde hassa mimarbaşı ve şehirlerde ise ona tabi şehir mimarları bulunmaktaydı²⁸. Mimarbaşı veya hassa mimarlar tarafından hazırlanan resimler, padişahın onayı alınıp Divan-ı Hümâyün’da tetkik edildikten sonra uygun görülenler bir hükümle hassa mimarbaşına bildirilir ve inşaat bundan sonra başlardı²⁹.1720 yılında Mescidü’l-Aksa ve Sahre camilerinin tamir edilecek kısımlarında gerekli hesaplamaların yapılması için görevliler tarafından keşif yapılmıştır. Keşif sırasında tamirde kullanılacak kereste çeşitleri belirlenerek deftere kaydedilmiştir. Keşif defterine göre tamirde kullanılacak keresteler, meşin ve ıhlamur ağaçlarından elde edilecekti. Gerekli kereste, kereste emini tarafından bol ormanlık ve sık ağaçlık alanları nedeniyle İznikmid’de (İzmit)³⁰ bulunan dağlardan ücret karşılığında kesildikten sonra İznikmid Limanı’na taşınarak burada kereste veya taş gemileri ile İstanbul’daki Tersane-i âmireye nakledilecek, buradan ise Kudüs’e gönderilecekti. Kerestelerin kesilmesi ve taşınması için 1720 yılı Kocaeli cizyesinden 101.500 akçe para gönderilmiştir. Kerestelerin kesilmesini sağlayacak vazife sahiplerine ücretlerinin eksiksiz ödenmesi hususunda yetkililere ayrıca tembihte bulunulmuştur³¹.

Tablo 1: Mescidü’l-Aksa Camii İçin temin edilecek Kereste³²:

Kereste çeşidi	Adedi	Birim maliyet (akçe)	Toplam tutar (akçe)
Kanatlık tahta çam	100	21	2100
İznikmid çam tahtası	1000	6	6000
Meşe hasır	50	200	10000
Meşe orta topaç	100	10	1000
Toplam			24100

Tablo 2: Sahre Cami için Temin Edilecek Tahtalar³³.

Kereste çeşidi	Adedi	Birim ücreti (akçe)	Toplam ücret (akçe)
----------------	-------	---------------------	---------------------

²⁸ Şehirlerde Hassa mimarbaşına tabi olan şehir mimarları ve onların görev alanları için bkz. Abdülkadir Dündar, “Osmanlı Mimarisinde Şehir Mimarları”, *Osmanlı*, X, Ankara 1999, s.227-235.

²⁹ Nusret Çam, Nusret Çam, “Osmanlı Mimarisinde ve Sanatında Sultanların Estetik Rollerini”, *Osmanlı*, X, Ankara 1999, s.69.

³⁰ Kocaeli ilinin merkezi olan İznikmid, günümüzde İzmit ismi ile anılırken, ilk devir Osmanlı kaynaklarından itibaren İznikmid olarak zikredilmeye başlanmıştır. Osmanlılar tarafından fethinden çok önce tersanesi bulunan İzmit gemi inşa tezgahları ve kereste mahzenleriyle fetihten itibaren teşekkülü bir tersane olarak hizmet vermiştir. Seyyahlar tarafından güney ve güney doğusundaki ormanlar sebebiyle burası ağaç denizi olarak adlandırılmıştır. Osmanlılar dönemi için bkz. İdris Bostan, “İzmit”, *DİA*, XXIII, İstanbul 2001, s.536-41.

³¹ BOA, MAD, 7829, 6 Muharrem 1133 (7 Kasım 1720), s.12.

³² BOA, MAD, 7829, 6 Muharrem 1133 (7 Kasım 1720), s.12.

³³ BOA, MAD, 7829, 6 Muharrem 1133 (7 Kasım 1720), s.12

Kanatlık tahta çam	200	21	4200
Taban ıhlamur	300	24	7200
Kulak ıhlamur	300	10	3000
Meşe vasat	80	480	38000
Meşe orta topaç	100	60	6000
Meşe orta sekiz	100	80	8000
Meşe çifte çık	100	110	11000
Toplam			77.400

Bu camilerin tamirinde kullanılacak bir kısım kereste ise satın alınmak suretiyle temin edilmiştir. Kerestenin satın alınacağı yer ve ödenecek birim fiyat da önceden belirlenmiştir. Kereste Emîni Halil tarafından kendisine gönderilmiş defterde belirtilen ölçülerde Kocaeli’nde yer alan İznik’ten kesilen veya satın alınan keresteler miri kalyon³⁴ veya taş gemisi³⁵ ile İstanbul’a nakledilmiştir³⁶.

Tablo 3: Mescidü’l-Aksa Cami İçin Satın Alınacak Kereste³⁷:

Temin edilen yer	Tahta çeşidi	Birim fiyat (akçe)	Tahta sayısı	Tutarı (akçe)
Akçaşar	Akçaşar ıhlamur tahtası	5	500	2500
İnebolu ve Alayî	Meşe gemi tahtası	18	1000	18.000
İnebolu	Çifte meşe	15	1000	15000
Toplam	-	-	-	35.500

Sahra Cami’ne temin edilen kereste için gerekli para için hazine tezkeresi verilmiştir³⁸.

Tablo 4: Sahre Cami için Satın Alınan Kereste³⁹.

Temin edilen	Tahta çeşidi	Birim fiyat	Tahta sayısı	Tutarı (akçe)
--------------	--------------	-------------	--------------	---------------

³⁴ Genel anlamda bütün yelkenli gemilere kalyon denilmekle beraber, kalyon terimi genel olarak en büyük üç direkli gemiler için kullanılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde kalyon ve diğer gemi çeşitleri için bkz. İdris Bostan, “Gemi”, *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s.14.

³⁵ Nehirlerde kullanılan ince donanma gemileri arasında yer alan taş gemileri için bkz. Bostan, “Gemi”, s.14.

³⁶ “ Kudüs-ü Şerif’de vaki olan Mecidü’l-Aksa ve Sahratullah-ı Müşerrefe’de tamirat için ol tarafa gönderilen keşif defteri mücibince iktizâ’ iden ecnâs kerestenin şimdiden tedârik ve âmâde kılınması muktezi olup, ve lazîm gelen kereste bazı mahallerden mübâyaa olunmak üzere tertib ve defter olunmağla, imdi senki kereste emini mûmâ-ileyh Halil zîde mecdühüsün...Defterde takdir olunduğu veçhi ile odunu aynı meşin...Cümlesi İznikmid cânibinden muacelen kat ve tedârik ve iskeleye nakl ve miri kalyon ile yahud taş sefinesi ile Astane-i saadetime naklettirilmek için... ” BOA, MAD, 7829, Gurre-i Muharrem 1133 (2 Kasım 1720), s.13.

³⁷ BOA, MAD, 7829, s.13.

³⁸ BOA, MAD, 7829, s.13.

³⁹ BOA, MAD, 7829, s.13.

yer		(akçe)		
Akçaşar	Akçaşar ıhlamur tahtası	5	1000	5000
Akça-ova	Akça-ova ıhlamur tahtası	7	500	3500
Ayna-ada	Meşe teklik	12	500	6000
İnebolu	Meşe çifte	15	1000	15.000
İnebolu ve Alaylı	Meşe gemi tahtası	18	500	9000
Ağveran	Akova tahtası	7	1000	7000
Akçaşar	Samanlı mertek	1	500	500
Çakrad	Meşe çakrad yaması ⁴⁰	2,5	300	750
Toplam	-	-	-	82.250 (685 kuruş)

Temin edilen keresteler kalyon kaptanlarından Mustafa ve Halil adlı kaptanların idaresindeki gemilere yüklenmiştir. Bu kaptanlar keresteleri teslim aldıklarına dair birer senet vermişler ve senetler baş muhasebe defterine kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan kereste eminine de birer suret verilmiştir⁴¹.

Tablo 5: İstanbul'a Götürülmek üzere Kalyonlara Yüklenen Kereste⁴².

Mustafa Kaptan'ın Kalyonuna Yüklenen		Halil Kaptan'ın Kalyonuna Yüklenen	
Kerestenin cinsi	Sayısı	Kerestenin cinsi	Sayısı
Meşe	50	Kanatlık çam tahta	300
Orta topaç	200	Elvah İznikmid çam	1000
Çifte İnebolu	2000	Gemi tahtası	1500
Akçaşar ıhlamur	500	İhlamur tabanı	300
Meşe vasat	80	Kulak ıhlamur	300
Meşe orta	1000	Elvah ıhlamur	1000
Meşe çifte	100	Elvah Ağa-ova	1500
Tekli taban	500	Samanlı mertek	500
Toplam	3830	Toplam	6400

2.2. Diğer Malzemelerin Temini

⁴⁰ Bu tahtanın her biri 2,5 zira uzunluğundadır. Bkz. BOA, MAD, 7829, s.13.

⁴¹ Mescidü'l-Aksa ve Sahratullah-ı Müşerrefe tamirâtı için zikrolunan kereste ve tahta, Mustafa Kaptan ve Halil Kapudan ...tarafından gelen kalyonlarına vaz'-ı ve kabz eylediklerine kapudan-ı mezkûr memhûr temesük vermeleriyle baş muhasebe kayd olub Halil Ağa'ya sûret verilmek ferman olmağın..." BOA, MAD, 7829, s.13.

⁴² BOA, MAD, 7829, s.13.

1720 yılında Kudüs'te yer alan bu camilerin tamirinde kullanılmak üzere İzmir ve İstanbul'dan gümrük eminleri tarafından çam tahtası, pirinç tel ve kurşun temin edilerek gemilere yüklendikten sonra Kudüs'e gönderilmiştir⁴³.

Camilerin inşasında kullanılacak kürek, çivi ve teneke gibi malzemeler İstanbul'da bulunan Cebhane-i âmire⁴⁴, Tophane-i âmire⁴⁵, Tersane-i âmireden⁴⁶ karşılanmıştır. Bu amaçla Tersane-i âmireden iki kantar⁴⁷ urgan, 1000 kıyye keten, beş kantar büyük ve orta düzeyde alet ile 20 adet tunç dipli makara, Cebhane-i âmireden 40 kantar demir, Tophane-i âmireden ise iki kantar bakır temin edilmiştir⁴⁸.

Bir kısım malzeme ise devletin ilgili dairelerinde bulunmadığı gerekçesiyle dışarıdan satın alınmıştır. Özellikle Mescidü'l-Aksa için 500, Sahre Cami için ise 2000 adet teneke satın alınmıştır. Her bir teneke için altı akçe ödenmiştir. Çeşitli cinsten 1300 kıyye çivi satın alınmış ve her bir kıyye çivi için 35 akçe ödenmiştir. Satın alınan 10000 "sales çivisinin" her yüz adedi için 12 akçe ödenmiştir. Satın alınan 10000 adet ufak "kaş çivisinin" her 100 adedi için 15 akçe, 20.000 adet "oluk çivisinin" her yüz adedi için 12 akçe, 20.000 adet "dip çivisinin" her yüz adedi için 10 akçe, 20000 adet "kayık çivisinin" her yüz adedi için 11 akçe, 20000 adet "bendora çivisinin" her yüz adedi için 50 akçe, 30000 adet "sepet çivisinin" her yüz adedi için 33 akçe, satın alınan 50 cam kovanın her biri için 84 akçe, 30 adet kazmanın her biri için 60 akçe, 100 adet ağaç küreğin her biri için 12 akçe, 600 ihlamur kütüğünün her biri için üç akçe ödenmiştir⁴⁹.

2.3. Araba Tedariki

⁴³ "Kudüs-ü şerifte vaki Sahratullah-ı Müşerrefe ve Mescidü'l-Aksa'da olacak tamirat için ...Sagîr ve orta on altı bin iki yüz aded çam ve bin kantar kurşun ve üç kantar pirinç tel... İzmir cânibinden ihtimal bahâ ile mübâyaa olunması mahfûz olmağla, inşalla-teala ibtidâ' baharda sefinelere konulub irsâl ve isal olunmak üzere..." bkz. BOA, MAD, 7829, Gurre-i Muharrem 1133 (2 Kasım 1720), s.14.

⁴⁴ Osmanlı Devleti'nde Cebhâne-i âmirenin idaresi için bkz. Yasemin Kılıçarslan, "Cebeci", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s.182-83.

⁴⁵ Osmanlı Devleti'nde Tophane-i âmire terimi için bkz. Salim Aydüz, "Tophâne", *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s.253-56.

⁴⁶ İstanbul Tersanesi veya Tersane-i âmire için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.396-403.

⁴⁷ Eski bir ağırlık ölçü birimi olan kantar İslam coğrafyasının farklı yerlerinde farklı ağırlıklarda kullanılmıştır. Osmanlılar'da İstanbul kantarının ağırlığı her biri 176 dirhemlik 100 lodraya ya da her biri 400 dirhemlik 44 okkaya eşit idi. Bkz. Cengiz Kallek, "Kantar", *DİA*, XXI, İstanbul 2001, s.319.

⁴⁸ BOA, MAD, 7829, s.15.

⁴⁹ BOA, MAD, 7829, s.15.

Kudüs'teki camilerin inşasında kullanılacak keresteler Filistin sahilinde bulunan Yafa İskelesi'ne⁵⁰ nakledilirken, buradan arabalarla kara yoluyla Kudüs'e götürülecekti. Ancak Yafa İskelesi'nde araba tedariki mümkün olmadığından, gerekli arabaların Tophane-i âmirede yapılması uygun görülmüştür. Bu kurumun amiri olan topçubaşı ağa tarafından arabaların yapımında kullanılmak üzere 50 çift öküz arabası tekerliği ile 120 adet ağaç dingil yaptırılmıştır. Arabaların yaptırılması için Cebehane-i âmireden ise 40 sırik mızrak verilmiştir⁵¹.

2.4. Temin Edilen Malzemenin Kudüs'e Ulaştırılması

Kudüs'teki camilerin tamiri için yapılan keşiflerde tutulan defter doğrultusunda İstanbul, İzmir ve İznikmid'den temin edilen kereste ve diğer malzemeler Donanmayı hümayun kalyonlarından biri ile Yafa İskelesi'ne gönderilecekti. Yafa İskelesi'ne ulaşan malzemeyi Kudüs, Gazze ve Nablus mütesellimleri ile Kudüs ve Yafa kadıları, Yafa Kalesi dizdarları ve ağaları ile ayan ve vilayet işerleri kara yoluyla Kudüs'e ulaştıracaklardı. Bu mühimmat ve malzeme Yafa İskelesi'ne ulaştırıldığında, ihtiyaç duyulduğunda kullanılmak üzere hazineden para çıkarılmıştır⁵².

Temin edilen kereste ve diğer malzemelerin Yafa İskelesi'ne ulaştırılması için Akdeniz'deki kalyonlardan birisi hususi olarak vazifelendirilmiştir. Görevlendirilen kalyon öncelikle İznikmid'deki kesilmiş keresteleri aldıktan sonra İstanbul'a gidecek, İstanbul'da Tersane, Cebehane ve Tophane âmireden temin edilen malzemeleri de

⁵⁰ Geçmişten günümüze Yafa Şehri ve iskelesi için bkz.Ebru Altan, "Yafa", *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, s.171-174.

⁵¹ "Yafa İskelesi'nde araba tedâriki mümkün olmayub, müceddeden yaptırılmak üzere öküz araba tekerleği olmak üzere Tophane-i âmirden elli çift araba tekerleği yaptırılıb yüz yirmi adet ağaç dingil mevcud-ı Tophane'den verilip ve kırk adet sırik mızrak mevcud-ı Cebehane'den verilmek üzere..." bkz.BOA, *MAD*, 7829, 21 CA 1133 (20 Mart 1721), s.14. Osmanlı Devleti'nde araba terimi, araba yapımı ve çeşitli alanlarda yük taşıma ve seyahat için kullanılan araba için bkz. Mehmet ipşirli, "Araba", *DİA* III, İstanbul 1991, s.242-45.

⁵² "Kudüs-ü şerîfde vahi Mescidü'l-Aksa ve Sahratullah-ı Müşerrefe'nin bazı mevazi harab-ı meşdak olub tamir ve termime muhtaç olduğu bundan akdem Der Saadetime arz ve i'lâm ve maruzat üzere keşf ve defteri dahi irsâl olmağla, gönderilen defteri tahrir olunan ecnâs-ı kereste İznikmid cânibinden kat ve nakl ve sair mühimmat dahi İzmir tarafına ve Astane-i saadetinden mübâyaa ve hazır ve âmâde ettirilip ...tedârik olunan kereste ve mühimmat Yafa iskelesine nakl ve ihraç eylemek üzere..." bkz.BOA, *MAD*, 7829, 20 Rebiyülahir 1133 (18 Şubat 1721), s.16.

yükledikten sonra İzmir'e doğru yola çıkacaktı. İzmir'de satın alınan malzemeyi ise İzmir Gümrük Emini yükledikten sonra, gemi Yafa İskelesi'ne gönderilecekti⁵³.

2.5. Harcırah ve Gerekli Masrafların Karşlanması

Kudüs'teki camilerin tamiri için eski Defter Emini Mustafa Efendi görevlendirilmiş ve ihtiyacını görmesi için de kendisine 3000 kuruş harcırah verilmiştir. Harcırah olarak verilen para Trablus-ı Şam Valisi Mehmed Paşa'nın tasarrufunda bulunan Trablus-ı Şam Muhassıllığı gelirinden karşılanmıştır⁵⁴. Mescidü'l-Aksa ve Sahre camilerinin inşasına bina emini olarak görevlendirilen eski Defterdar Osman Efendi'ye de ihtiyaçlarını görmesi için Hazine-i âmireden 2500 kuruş⁵⁵, eski Defterdar-ı evvel Mustafa Efendi'ye ise 7500 kuruş harcırah verilmiştir⁵⁶.

Camilerin tamiri için İznikmid, İstanbul ve İzmir'den itibaren nakliye, hamaliye ve camilere tamir masrafı olarak 20.000 kuruş masraf edileceği hesaplanmıştır. Masraf edilen para Trablus-ı Şam, Yafa, Sayda ve Beyrut mukataalarından karşılanmıştır⁵⁷.

Tablo 6: Camilere Masraf edilen 20.000 Kuruşun Karşılandığı Yer:

Karşılandığı Yer	Yılı (Hicri/Miladi)	Para miktarı (kuruş)
Trablusşam Mukataası	1133 (1720)	10.000
Yafa Mukataası	1133 (1720)	5000
Sayda ve Beyrut Mukataası	1133 (1720)	5000
Toplam		20.000

3. 1742 Yılında Yapılan İmar ve Tamir Faaliyetleri

1742 Kudüs'te yer alan Mescidü'l-Aksa ve Sahre camilerinin yanısıra Halil'ül-Rahman Evkafına tabi bulunan su yollarının tamire ihtiyacı bulunduğunu Vakıf Nazırı Beşir Ağa, Divan-ı hümayuna verdiği bir arıza ile durumu bildirmiştir. Bundan evvel Valide

⁵³ BOA, MAD, 7829, 20 Rebiyülahir 1133 (18 Şubat 1721), s.16.

⁵⁴ “Sabık defter emini olub ebniye hususu için Kudüs-ü şerife gönderilen Elhac Mustafa Efendi mübâşeretıyla Trablus-ı Şam Valisi olan Vezir Mehmed Paşa'dan hisâb olunacak akçeden mûmâ-ileyhe harcırah olmak üzere üç bin kuruş verilmek üzere emr-i şerif yazılmak ferman-ı âli sadr olmağın...” bkz. BOA, MAD, 7829, 6 Cemaziyelevvel 1134 (22 Şubat 1722), s.16.

⁵⁵ BOA, MAD, 7829, 17 Cemaziyelevvel 1133 (16 Mart 1721), s.17.

⁵⁶ BOA, MAD, 7829, s.17.

⁵⁷ BOA, MAD, 7829, s.17.

Sultanın nazırı tarafından bu evkafa tabi bulunan su yolları tamir edilmiş, su yollarının civarında bulunan Sultan Kayıtbay İmareti ve Sultan Selhaddin-i Eyyubi Medresesi ve Hz. Halilü'l-Rahman Hangahı ve Hz. Musa İslam Medresesi'nde gerekli tamir tamirler yapılmış ve eksiklikler giderilmiştir⁵⁸.

1742 yılında Mimar Kalfası Simon yanında bir hizmetkarı ve iki oğlu olduğu halde bu yapıların keşfi ve muayenesi için Kudüs'e gönderilmiştir. Simon Kalfa verilen görevle bu camileri yakından görüp inceledikten sonra, camilerin resimlerini çizerek tasvir etmiş ve camilerin tamirinde kullanılacak mühimmat ve kereste ile bunların nakli konusundaki bilgileri kayıt altına almıştır. Bu bilgilerin kayıtlı olduğu defteri İstanbul'da yetkililere sunmuştur. Simon Kalfa camilerin tamiri için gerekli keşif görevini yerine getirdikten sonra ikinci defa bu camilerin tamiriyle görevlendirilmiştir⁵⁹. Simon Kalfa, Kudüs'de bulunan bu camilerde yaptığı keşiflerden sonra caminin tamir edilecek bölümleriyle beraber tamirde kullanacak kereste ve boya çeşitlerini belirlemiş ve tamir masrafının 25.767 kuruş olacağını ortaya koymuştur. Simon Kalfa, keşiften sonra gerekli malzeme ve tamir edilecek yerleri gösterir keşif defterini ilgili birimlere sunarken, bu camilerin tamirinden sorumlu bina emini olarak da Mekki-zade Mehmed Efendi görevlendirilmiştir. Tamirde kullanılacak malzemelerden bir kısmı Tersane-i âmireden sağlanırken, tamirden sonra camilere serilecek "kaliçe" adı verilen kilimler satın alınmıştır. Camilerin tamirinde çalışacak amele ve kalifiye elamanlar ise mimar ağa, kurşuncu-başı ve nakkaş-başı tarafından tutulmuştur. Camilerin inşaatında kullanılacak malzemenin nakli için de gerekli sekiz araba arabacıbaşı tarafından yaptırılırken, bütün bunlar gemilere bindirilerek Kudüs'e gönderilmiştir⁶⁰.

Simon Kalfa, yaptığı keşifle Sahre ve Mescidü'l-Aksa camilerinde tamir edilecek alanların ölçüleri ile masraflarını kayıt altına almıştır⁶¹.

⁵⁸ BOA, *Cevdet Evkaf*, 24315, 16 Şaban 1155 (16 Ekim 1742).

⁵⁹ "Neccar kalfalarından sahibü'l-arzuhal Simon Kalfa öteden berü Devlet-i aliyyede vuku bulan hidameti ebniyede buluna gelmekle bu defa dahi Kudüs-ü Şerifte vaki Mescidül-Aksa ve Sahratullah-ı Müşerrefe muhtaç-ı tamiri olan mevâzîni keşf ve muayene için bundan akdem taraf-ı devlet-i aliyyeden me'mûr iki nefer oğulları ve bir nefer hizmetkarıyla ol cânib-i şerefe... Varıb ber mucib-i alişan keşf ve muayene ve levâzım istikrasını defter eyledikten sonra Astane-i saadete avdet ve defter-i mezkûru hak pay-ı devletlerine arz ve yapılacak mahalleri dahi bazısına resm ve tasviri irade eyleyib...BOA, D.BŞM, 3443/44, 13 Şaban 1155 (13 Ekim 1742).

⁶⁰ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157, 6 Receb 1155 (6 Eylül 1742).

⁶¹ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

3.1.Sahre Cami'nde Tamir Edilecek Kısımlar

Simon Kalfa'nın tamir için yaptığı fizibilite ve keşif çalışmalarına göre: Sahre Cami'ne girişi sağlayan kapı aralarına “kaliçe” ve kilim “ferş” olunacak, altı adet hücre ve tahta döşemesi yenilenecekti⁶².

Sahre Caminin “enderun ve birun” kısımlarında bulunan duvar yüzeyindeki mermerler sökülüp beyazlatılacaktı. 1605 zıra⁶³ genişliğinde olan bu kısımdaki mermerin her bir zırası 90'ar akçeye temizletilecekti⁶⁴.

Sahre Caminin asıl fokani tahtının kurşun katında olan bir katın kabası sökülüp yeniden tamir edilecekti. Tamir edilecek 1125 zıra uzunluğundaki alanın her bir zırası 600 akçeye mal olacaktı. Tamir edilecek kabanın kalafatı üzerine 1125 zıra uzunluğunda keçe çekilecekti. Keçenin her bir zırası 120 akçeye mal olacaktı⁶⁵.

Sahre Caminin iç kısmındaki zemine 300 zıralık bir alana yığma taş döşenecekti. Taş döşenecek her bir zıralık alan 750 akçeye mal olacaktı⁶⁶.

Kaba fokani tahtında bulunan duvar camlarının arasında olan kaşiler dövülerek 220 zıralık bir alan tamir edilecekti. Her bir zıra 550 akçeye mal olacaktı⁶⁷.

Sahre Caminin gerek tamir edilecek ve gerekse yeniden yapılacak fokani kabanın ve gerek tahtında olan düz çatının 4512 zıralık uzunluğundaki kurşunları sökülerek yeniden dökülecek ve kaplanacaktı. Her bir zıralık kurşun kaplama 18 akçeye mal olacaktı⁶⁸.

⁶² BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁶³ Zirâ, değişik kaynaklarda “orta parmak ucundan dirseğe”, “parmakların ucundan omuza” veya “kollar iki yana açıldığı zaman sağ elden sol elin parmakları ucuna kadar” uzunlukları temsil ettiği var sayılarak tanımlanan bu uzunluk ölçü birimidir. Mimari zirânın uzunluğu (60x 1.263 cm) olarak hesap edilmiştir. Bkz. Neslihan Sönmez, “Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Uzunluk Ölçü Birimleri”, *Osmanlı*, X, Ankara 1999, s.132.

⁶⁴ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁶⁵ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁶⁶ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁶⁷ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁶⁸ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

Sahre Caminin kapı saçaklarının üzerindeki kurşun sökülüp yeniden dökülecekti. 360 zıra genişliğindeki bu alanın her bir zırası 15 akçeye mal olacaktı⁶⁹.

Sahre Caminin kaba fokanisinin tura saçaklarının 196 zıralık tavanı yeniden tamir edilecek ve her bir zırası 120 akçeye mal olacaktı⁷⁰.

Kubbeden aşağı olan sakıfın etrafındaki 216 zıralık havale duvarı Horasanlı sıvaya muhtaç olduğundan, her bir zırası 30 akçeye mal olacaktı⁷¹.

Dört adet minarenin şerefeleri üzerindeki 240 zıralık alandaki ağaç saçaklar yeniden tamir edilecek ve her bir zırası 120 akçeye mal olacaktı⁷².

Yeniden tamir olunacak fokani kubbenin tahtında olan ikinci kubbenin altın hilaliyle süslü tavanının bazı kısımları tamir edilecek, diğer bazı kısımları da yeniden yapılacaktı. 250 zıralık alanın her bir zırası 600 akçeye mal olacaktı⁷³.

Sahre Caminin kubbelerindeki 360zıralık saçak tavanları tamir edilecek ve her zıra 90 akçeye mal olacaktı⁷⁴.

Sahre Caminin kubbelerindeki 700 zıra genişliğindeki saçakların boyalarının her bir zırası 80 akçe maliyetle yenilenecekti⁷⁵.

3.2.Mescidü'l-Aksa Cami'nde Tamir Edilecek Kısımlar

Mescidül-Aksa Caminin kadınlara mahsus kısımlarındaki kemerlerin 1620 zıra genişliğindeki alanı beyaz sıva yapılacak ve bu alanın her bir zırası 20 akçeye mal olacaktı⁷⁶.

Mescidü'l-Aksanın Hz. Ömer Camine dahil olunacak kısmında ihtiyaç duyulan beyaz sıva yapılacak 512 zıra genişliğindeki alanın her bir zırası 20 akçeye mal olacaktı⁷⁷.

⁶⁹ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁷⁰ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁷¹ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁷² BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁷³ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁷⁴ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁷⁵ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁷⁶ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁷⁷ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

Mescidü'l-Aksa Caminin fokani kubbesi tavanındaki altın hilale ait 4 zıra genişliğindeki alan tamir edilecek ve bu alanın her bir zırası 2400 akçeye mal olacaktı⁷⁸.

Mescidü'l-Aksa caminin derininden girilen ve eski Mescidü'l-aksa tabir olunan 650 zıralık mahalde gerekli olan sıvanın her bir zırası 20 akçeye mal olacaktı⁷⁹.

Mescidü'l Aksa Cami bitişiğinde bulunan ambarların 885 zıra genişliğindeki yüzeyi dere kumu ile kasma meyyal sıva ile sıvanacak ve bir zıra 15 akçeye mal olacaktı⁸⁰.

Hazret-i Ömer Caminin yüzeyi dere kumu ile kasma meyyal sıvayla sıvanacak 480 zıralık alanın her bir zırası 60 akçe masrafla sıvanacaktı⁸¹.

Mescidü'l-Aksa Cami kapılarının fokanide olan kemerlerin 1180 zıralık alanı beyaz sıvaya muhtaç olup her zıra sıva 20 akçe masrafla yapılacaktı⁸².

Mescidü'l-Aksa dairesinde bulunan 885 zıralık kurşun sökülüp yeniden döküldükten sonra yeniden takılacak ve her zıra 15 akçeye mal olacaktı⁸³.

Sahra ve Mescidü'laksa camileri içerisinde harem havlusunda bulunan bazı türbeler, kürsü ve minber tamirleri için tahmini olarak 500 kuruş (60.000 akçe) masraf edilecekti⁸⁴.

Bir ay boyunca iskele harcı ve çeşitli masraflar için ise 3000 kuruş (360.000) akçe masraf edilecekti⁸⁵.

İstanbul'dan Yafa İskelesi'ne gönderilen malzemelerde bir kısmı buradan develere yüklenerek Kudüs'e taşınmıştır. Kudüs'e taşımak için 1273 deve tutulmuş ve her bir deveye 450 akçe ücret ödenmiştir⁸⁶.

3.3. Tamir için İstanbul'dan Satın Alınacak Malzemeler

⁷⁸ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁷⁹ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁸⁰ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁸¹ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁸² BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁸³ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁸⁴ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁸⁵ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁸⁶ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

Mescidü'l-Aksa ve Sahre camilerinin tamir ve inşaatında kullanılmak üzere İstanbul'dan satın alınacak malzeme de Simon Kalfa tarafından belirlenmiştir. Satın alınacak malzemenin miktarı ve birim fiyatı kayıt altına alınmıştır. Bu camilerde; altın süslemeli bazı yerlerde kullanılmak üzere çeşitli cinsten boya, tutkal, petrol yağı, çam sakızı, altın revak ve zerdeçal satın alınmış 85.860 akçe masraf edilmiştir⁸⁷.

Tablo 7: Satın Alınan Boya, Tutkal ve Altın Revak ve Miktarı⁸⁸.

Malzemenin cinsi (Boya-Tutkal)	Miktarı (Kıyye)	Birim Fiyatı (Akçe)	Malzemenin cinsi	Miktarı (Kıyye)	Birim Fiyatı (Akçe)
İstilah Rezneçe	120	120	Çengar	100	Yerinden
Sarı tutkal	100	50	Siyah tutkal	50	36
Lacivert tutkal	6	240	Sülgen	100	55
Fozca	6	300	Zanfere	1	800
Frengi isfidaç	50	70	İsfidaç kaya	80	36
Zemah arabî	3	80	Frengî sarı ohra	15	240
Bayağı ohra	15	60	Neft yağı	70	40
Frengî aşısı	100	8	Altın revak	30 (adet)	120
Çam sakızı	100	18	Acem sakızı	25	120
Çevid	0,5	200	Zerdeçal	15	400
Ardıç yağı	15	120	Acem nefti	20	180

3.4. Tersane-i Amire'den Temin Edilen Kereste ve Malzeme

Mescidü'l-Aksa ve Sahre camilerinin tamirinde kullanılacak kereste ve mühimmatın bir kısmı Tersane-i âmireden temin edilmiştir. Kerestenin bir kısmı ise ücret mukabilinde korulardan kesilmiştir. Tersaneden ve korudan temin edilen kerestenin cinsi, sayısı ve uzunluğu kayıt altına alınmıştır⁸⁹.

Tablo 8: Tersane-i âmire ve Kuru-yu Hümayundan Temin Edilen Kereste⁹⁰.

Kereste Çeşidi	sayısı	Kereste Çeşidi	sayısı
Kebir sevahi	600	Kebir oylama meşin tahtası	600
Çam tahtası	300	Boğdan Çam sereni ⁹¹	5
İskele çam sereni	10	Zer tabanlı çamsereni	10

⁸⁷ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁸⁸ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁸⁹ Çapa eğrilerinin her bir çifti nakliyesiyle birlikte on bir kuruşa mal olmuştur. Bkz. BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁹⁰ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁹¹ Boğdan çam sereni çayır gemilerinde orta direk olarak kullanılmaktaydı. Bkz. BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

Kanatlık filyon çam	200	Ömer Cami'ne meşe tahtası	200
Tavanlık İznikmid Çam	2000	Gürgen çam tahtası	1500
Meşe öğümsü omurgası	300	Abana omurgası	200
Sütun orta	150	Sütun divan	200
Vasat kapılık kara ağaç	150	Karadeniz orta sekiz	100
Sütun Karadeniz vürd narı	50	Gürgen ikilik isfan omurgası	50
İkilik isfan meşe omurgası	50	Sütun hassa topaç	50
Yelken taban	300	11 tul uzunluğunda Kebir çapa eğrisi	40 (çift)
8 tul uzunluğunda çapa eğrisi	25	8,5 tul uzunluğunda bilezik eğrisi	15

1742 yılında Kudüs'de camilerin tamirinde kullanılmak üzere Tersane Emîni tarafından Tersane-i âmireden kendir, büyük küfe, keser, ham demir, kürek, testere keser, çöp kovası, çivi ve Mısır zifti⁹² ile Sahre caminin kubbesinin yerine yerleştirilmesinden sonra kalafat edilmesi için katran temin edilmiştir. Temin edilen malzeme Kudüs'e gönderilmiştir⁹³.

Tablo 9: Tersane-i âmireden temin edilen İnşaat Tamir ve Yapım Aletleri⁹⁴.

Malzemenin Çeşidi	Sayısı	Malzemenin Çeşidi	Sayısı
Bakır dilli büyük çifte makara	3	Bakır dilli büyük tek makara	6
Makaralara 60 kulaç kebir alet	3	50 kulaç vasat alet	3
Kendir ipi	10 (kıyye)	Mihaliç ağaç küreği	100
Külünk ve çelik kazma	10	Ağaç kazma sapı	50
Ağaç su kovası	50	Urfa küfesi	150
İhlamur destesi	50	Keten keseri	8
Sıva keteni	2000	Murç (Çelik kazma)	8
Zift (Kantar olarak)	100	Baskı ve güvele çivisi	500 (kıyye)
Yorlu tahta çivisi	600 (kıyye)	Zağra çivisi	700 (kıyye)
Tahta çivisi	400 (kıyye)	Sazlı mertek çivisi	300 (kıyye)
Samakov çivisi	500 (kıyye)	Kurşun çivisi	300 (kıyye)
Oluk çivisi	80000	Saleş çivisi	80000
Padavra çivisi	50.000	Tabanı kesik zede	50
Samakov çubuk demiri	10 kantar	Miktarı ihtiyaca göre belirlenecek kurşun	?

⁹² BOA, *D.BŞM*, 3442/93, 10 Şaban 1155 (10 Ekim 1742).

⁹³ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁹⁴“Tecdid olunacak kurşunların noksanını tekmil idecek mertebe iktizâ' iden kurşun mahallinde mevcud olmağla şerh verildi.” bkz. BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

Sahre Cami'ne serilecek “kaliçe” tabir olunan kilim, çuka ve kapı perdesi gibi bir kısım malzeme de İstanbul'dan satın alınmıştır. Satın alınan üç büyük kilimden birinin uzunluğu 9 zıra ve 6 parmak, genişliği ise 4 zıra ve 20 parmak uzunluğundaydı. Bir diğer kilimin uzunluğu 7,5 zıra, genişliği ise 2,5 zıra idi. Bir diğerini uzunluğu 4 ve 2,5 zıra idi. Sahra caminin iç kısımlarında kullanılmak üzere 11 zıra uzunluğunda ve 5,5 zıra genişliğinde kaplama çuka ile 3 zıra uzunluğunda ve 18 parmak genişliğinde 3 kapı perdesi satın alınmış idi⁹⁵.

3.5. İnşaatta İstihdam Edilen Elamanlar

Esasen mimari yapıların tamir ve inşası için şehirlerde şehir mimarlarının maiyetinde taşçı, keresteci ve neccar gibi “ehl-i hiref” sanat erbabı bulunmasına rağmen⁹⁶ Kudüs'deki camilerin inşası için İstanbul'dan çeşitli hizmet grubundan usta ve hademeler tutulmuştur. Tutulan elamanların ücretleri hizmette oldukları andan itibaren bina emini tarafından ödenmiş ve harcırahları karşılanmıştır. Mescidü'l-Aksa ve Sahre camilerinin tamir hizmetinde bulunmak üzere İstanbul'dan Mimar ağa tarafından on iki neccar ustası ve bir camcı tutulmuştur. Bu camilerin kalafatı için Tersane Emini tarafından da sekiz marangoz tutulmuştur. Camilerin tezyinat ve süslemeleri için ise nakkaşbaşı tarafından dört nakkaş ustası tutulmuştur. Ayrıca camilerdeki kurşun dökme ve kaplama işleri için ise kurşuncubaşı tarafından dört kurşun ustası görevlendirilmiştir⁹⁷.

Aynı zamanda Emirü'l-Hac olan Şam valileri Kudüs'teki kutsal yerlerin tamir ve inşasından da sorumlu idiler⁹⁸. Şam Valisi ve Miri Hac olan Esat Paşa, 1735 yılında Sahre Cami'nin tamiri ile görevlendirilmiş, caminin tamirinden önce inşaatı yapılacak yerde keşif yapılarak, kullanılacak malzeme ve miktarı ile tamirde çalışacak elamanlar belirlenmiştir. Tamir inşaatı için on beş bin taş ve taşların tamir ayağı için altı kantar bakır, inşaatın çeşitli yerlerinde kullanılmak üzere iki yüz elli kantar alçının temini için karar alınmıştır. Ayrıca bunlardan başka inşaat için kereste, çivi ve amele ücretlerinin

⁹⁵ “Merzkur perdelerin ortası oyma küçük kapulu olmalıdır” bkz. BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁹⁶ DüNDAR, “Şehir Mimarları”, s.231.

⁹⁷ BOA, *Cevdet Evkaf*, 26157.

⁹⁸ Şam Emirü'l-Hac'ın görevleri hususunda örnek bir çalışma için ayrıca bkz. Tahir Sevinç, “Şam Valisi Emirü'l-Hac Süleyman Paşa'nın Muhallefâtı (1743-1744)”, *Belleten*, LXXVII/279, Ankara 2013, s.467-522.

3000 kuruş olduğu, 2019,5 kuruş da tamir için gerekli olduğu hesaplanmıştır. Gerekli para 1734 yılına ait Seyda ve Beyrut mukataasının malından karşılanacak, Şam Valisi inşaatta kullanılacak taşı Şam'da yaptıracak, gerekli bakır ve alçıyı ise satın alacaktı. İnşaatta kullanılacak kurşun, bakır, çivi ve kereste ise eski Defterdar Mustafa Efendi'nin Kudüs'te stok haline getirdiği malzemeden karşılanmıştır⁹⁹.

1742 yılında Kudüs'de Sahre caminin tamiri için gönderilen keşif defterine göre tamirde kullanılacak çeşitli türdeki kerestenin uzunluğu belirlenmiştir. Bu keşif defterine göre 11 zıra uzunluğunda 40 çapa eğrisi iki bostancı hasekisi tarafından İznikmid ve Bolu dağları ile Kocaeli Sancağındaki koru-yu hümayun dağlarından kestirilecekti. Belirlenmiş ölçülerin dışında korudan ağaç kesilmeyecek ve koruya zarar verilmeyecekti. Keresteler kesildikten sonra İstanbul'a gönderilecekti¹⁰⁰.

Bu camilerin tamir ve onarımdan geçirilmesi aşamasında iskelelerde kullanılacak kerestenin nakli için sekiz adet arabaya ihtiyaç duyulduğu belirlenmiştir. Arabalardan dördü iki tekerlekli, diğer dördü ise dört tekerlekli olarak tasarlanmıştır. Bu arabalar Top arabacı başı ağa tarafından İstanbul'da yaptırıldıktan sonra gemiyle Kudüs'e gönderilecekti¹⁰¹. Arabaların yapımı için Cebhane-i âmire'den işlenmemiş demir verilirken¹⁰², gerekli kereste ise satın alınmıştır. Arabaların yapımında marangoz, kürekçi, demirci ve tekerlekçiler çalışmışlardır. Araba yapımında yirmi beş gün çalışan marangozlar ile yirmi iki gün çalışan kürekçilere yevmiye onar para, yirmi sekiz gün çalışan tekerlekçilere yevmiye 20'şer akçe ücret ödenirken, demircilere araba imalinde kullanılan demirin her bir kıyyesi için üçer para ücret ödenmiştir¹⁰³. Arabalar yapıldıktan sonra Yafa İskelesi'ne gönderilmek üzere¹⁰⁴ bütün alet ve edevatıyla bir

⁹⁹ Şam Valisi ve Miri Hac Süleyman Paşa, Kudüs-ü Şerif Kadısı ve diğer görevlilere gönderilen 10 Safer 1148 (2 Temmuz 1735) tarihli hüküm için bkz. BOA, *Cevdet Evkaf*, 28610.

¹⁰⁰ BOA, *Cevdet Evkaf*, 2254, 12 Cemaziyelevvel 1155 (14 Ağustos 1742).

¹⁰¹ "Vech-i meşruh üzere Kudüs-ü Şerif'te vaki Mescidül-Aksa ve Sahratülâh-ı Müşerefe'nin muhtaç-ı tamir olan mahalleri için iskeleden iktizâ' iden kereste ve mühimmat-ı saire nakli için zikrolunan sekiz kıta arabalar top-arabacı başı ağa marifetiyle müceddeden Astane-i saadette yaptırılıb sefine ile irsâl olunmak üzere tertib-i defteri mücibince kaydolunub telhis ve ferman-ı âli iş bu sûret verildi." bkz. BOA, *D.BŞM*, 3436/1, 7 Receb 1155 (7 Eylül 1742).

¹⁰² "vech-i meşruh üzere bu defa top arabacı ağa marifetiyle yaptırılıb Kudüs-ü Şerif tamiri için irsâli ferman olunan sekiz kıta arabaların mühimmat-ı ahenisi için iktizâ' iden on altı kantar ahen-i ham cebehane-i âmire tarafından verilmek için telhis ve ferman-ı âli iş bu sûret verildi." bkz. BOA, *D.BŞM*, 3441/49, 23 Receb 1155 (23 Eylül 1742).

¹⁰³ BOA, *D.BŞM*, 3428/39, 23 Receb 1155 (23 Eylül 1742).

¹⁰⁴ BAO, *D.BŞM*, 3449/28, Gurre-i Ramazan 1155 (30 Ekim 1742).

reis gemisine bindirilmiştir. Gemi reisi bu arabaları teslim aldığına dair görevlilere bir tezkere vermiştir¹⁰⁵.

3.6.Tamirde Çalışacak Görevlilere Harcırah Verilmesi

Neccar Kalfası Simon, Kudüs'te bulunan Mescidü'l-Aksa ve Sahra camilerinin tamirine başlanmadan evvel yapılacak çalışma konusunda bilgi sahibi olmak maksadıyla keşif için Kudüs'e gönderilmiş ve kendisine 750 kuruş harcırah verilmiştir¹⁰⁶.

Mescidü'l-Aksa ve Sahre camilerinin tamiri için İstanbul'dan iki nakkaş görevlendirilmiştir. Nakkaşlar bu göreve getirildikten sonra harcırah ve ücretlerinin peşin olarak kendilerine ödenmesi için arzuhalde bulunmuşlardır. Bu talep üzerine geçmişte aynı görevde bulunanlara yapılan ödemeler göz önünde bulundurulmuştur. Daha evvelden tamir için Kudüs'e nakkaşlar gönderilmiş ve bunlara 25'er kuruş harcırah ödenmişti. Bu amaçla Kudüs'e gidecek nakkaşlara 25'er kuruş harcırah ödenmesi uygun görülmüştür. Nakkaşlar Kudüs'e vardıktan sonra bunlara yevmiye 50'şer akçe ve otuz günlük ücretleri bina emini tarafından peşin olarak ödenmiştir¹⁰⁷.

Kudüs'teki bu camilerin tamiri için İstanbul'dan dört kurşuncu ameleleri gönderilmiştir. İstanbul'dan Kudüs'e gitmek üzere yola çıkan kurşunculardan her birine 25'er kuruş harcırah verilmiştir¹⁰⁸.

Osmanlı Devleti'nden önce Kudüs ve Şam'da yer alıp Romalılar ve Bizanslılar döneminde inşa edilip daha sonra Emeviler zamanında camiye çevrilen kiliselerin tamir ve restorasyonunda Bizans'tan çok sayıda Yunanlı mimar ve ustalar

¹⁰⁵ BOA, *D.BŞM*, 3449/30, 1 Ramazan 1155 (30 Ekim 1742).

¹⁰⁶ “Arzuhal-i Simon Kalfa Kudüs-ü şerifte vaki Mecidül-Aksa ve Sahratü'l-Müşerrefe'nin tamirâtı hıdmetine me'mûr olmağla, yedi yüz elli kuruş harcırah verilmek için istida-yı inayet ider. Ma'lûm-ı devletleri buyruldukda mücibince yedi yüz elli kuruş harcırah verilmek üzere...” bkz. BOA, *D.BŞM*, 3442/66, 7 Şaban 1155 (7 Ekim 1742).

¹⁰⁷ BOA, *D.BŞM*, 3439/34, 29 Receb 1155 (29 Eylül 1742).

¹⁰⁸ “Bu defa Kudüs-ü Şerîf tamirâtı için ta'yîn kılınan dört nefer kurşuncuyan amelesinin mütaad üzere harcırahları verilmesi için arzuhaldir. Ma'lûm-ı devletleri buyruldukda sabıkı ve derkenarı mücibince dört neferin beher neferine yirmi beşer kuruşdan ki mecmû harcırah olmak üzere yüz kuruşa tezkeresi verilmek babında emr-ü ferman devletlü saadetlü sultanım hazretlerindedir.” Bk.BOA, *D.BŞM*, 3440/7, 29 Receb 1155 (29 Eylül 1742).

getirtilmişti¹⁰⁹. Osmanlı Devleti zamanında da mimari yapılardaki mevcut estetik kaygılar göz önünde bulundurularak Kudüs'teki camilerin tamiri için İstanbul'dan Rum ve Yunan kökenli neccar, marangoz ve sıvacılar gönderilmiştir. Bu amaçla İstanbul'dan gönderilen on beş neccar ve beş marangoz ile on iki hamal gönderilmiştir. Marangoz ve neccarlara yevmiye 40'ar, hamallara ise yevmiye 30'ar akçe ücret verilirken, birer aylık ücretleri de peşin olarak ödenmiştir. Hamal, neccar, ve marangozlardan her birine de 20'şer kuruş harcırah verilmiştir¹¹⁰. Kudüs'teki camilerin tamir hizmetine istihdam edilen bu elemanların kendilerini resmeden fiziksel özellikleri, memleketleri ve ikamet ettikleri yer deftere kaydedilmiştir¹¹¹.

Tablo 10: Camilerin Tamiri için Tutulan Neccar, Marangoz ve Sıvacıların Vasıfları¹¹²:

Elamanın Türü	İsmi	Elamanın Türü	İsmi
Neccar	Edirnekapı'da sakin Yeran	Neccar	Bayındır Kapanoğlu Murad
Neccar	Uzun Boylu Yorgi	Neccar	Unkapanı sakini Midillili Mirnos
Neccar	Laleli'de sakin Antas	Neccar	Kibruk Veled-i Zakarya
Neccar	Nikol	Neccar	Veled-i Canzekör
Neccar	Develi Antas	Neccar	Mağdiç Veled-i Berdos
Neccar	Pavlo Veled-i Semendri	Neccar	Veled-i Anton
Neccar	Tunuslu Sefer Veled-i Sam	Neccar	Vegeşeli Sava
Neccar	Baltaoğlu Sermek	Marangoz	Boronsenkola Veled-i Marko
Marangoz	Eğribozlu Babi Veled-i Bakola	Marangoz	İstador Veled-i Kıbrıslı Bakofi,
Marangoz	Rodoslu Bani Veled-i Bakomi	Marangoz	Zağralı Binabon Veled-i Yorgi

İstanbul'dan ücret mukabilinde tutulan sıva hamalının tamamı Gayrimüslimlerden oluşurken, bu hamalların isimleri deftere kaydedilmiştir¹¹³.

¹⁰⁹ Şam'daki Emeviye Cami inşa edilirken caminin imarı ve dekorasyonu için Bizans'tan çok sayıda Yunanlı usta getirmişlerdi. Bkz. Lapidus, *İslâm Toplumları Tarihi*, I, s.138.

¹¹⁰ "Kudüs-ü şerifte vaki Mescidü'l-Aksa ve Sahratullah tamirine gönderilecek yirmi nefer neccar ve on iki nefer hamalana peşin ücret ve harcırah verilmek için arzuhal ıderler. Beher neferine yirmişer kuruş harcırah ve işleyecek ücretlerine mahsub peşin bir aylık ücretleri hisâb ettirildikde mecmû dokuz yüz otuz kuruş itmekle meblağ-ı mezbûrun tezkeresi verilib..." bk.BOA, *D.BŞM*, 3442/84, 8 Şaban 1155. (8 Ekim 1742).

¹¹¹ BOA, *D.BŞM*, 3442/84.

¹¹² BOA, *D.BŞM*, 3442/84.

Tablo 11: İstanbul'dan Kudüs'e Gönderilen Gayrimüslim İrgat Hamallar ve İsimleri¹¹⁴:

Hamalın Türü	İsmi	Hamalın Türü	İsmi
İrgatbaşı	Veled-i Bağraser	İrgat	Evanes Veled-i Serkas
İrgat	Babke Veled-i Bagoş	İrgat	Yorgo Veled-i Uçak
İrgat	Veled-i Marados	İrgat	Zarok Veled-i Kokar
İrgat	Bedros Veled-i Kerfos	İrgat	Kalos Veled-i İrnos
İrgat	Karabeld Veled-i Ergil	İrgat	Arslan Veled-i Vartan
İrgat	Sacak Veled-i Vartan	Sıvacı	Bergos sakini Artin veled-i Torgos

3.7. Tamir için Para Temini

1742 yılında Bina Emni Mekkizade Mehmed tarafından tamir edilecek Mescidül-aksa ve Sahra camilerine gerekli masrafın bir kısmı Yafa İskelesi Gümrüğü ile ona tabi mukataadan sağlanmaya çalışılmıştır. Bu sırada Yafa İskele Gümrüğü malikane olarak Süleyman adlı şahsın tasarrufunda bulunmaktaydı. Bu camilerin tamir masrafını sağlamak üzere Yafa İskele Gümrüğünün 1742 yılına ait gelirinden 2136 kuruş, 1743 yılı gelirinden ise 9050 kuruş olmak üzere toplam 11.186 kuruş görevli kişiye teslim edilecekti¹¹⁵.

Sonuç

İslam dünyasında manevi anlam ve kıymetinden dolayı Osmanlı padişah ve devlet adamları önceki Türk-İslam devletlerinin yöneticilerinin yaptığı gibi 1720 ve 1742 yıllarında Kudüs'de yer alan Mescidü'l-Aksa ve Kubbetü's-Sahre camilerinin çeşitli kısımlarında tamir, onarım ve bakımlarının yapılması için hazırlıklar yapmışlardır. Tamir hazırlıkları camilerin keşiflerinden başlamış, tamir ve onarımda kullanılacak malzemenin temini, camilerin inşaatında çalışacak elemanların tutulması ve Kudüs'e ulaştırılmasına kadar sürmüştür. Bu amaçla camilerin temel yapı malzemesi olan ağaç ve kereste İznikmid'ten temin edilirken, diğer malzemeler İstanbul'da yer alan Tersane, Cebehane ve Tophane-i Âmire'den temin edilmiş, bu yerlerde bulunmayan

¹¹³ “Kudüs-ü şerifte vaki Sahratülâh-ı Müşerrefe ve Mescidü'l-Aksa tamiratı için Astane-i Saadet'ten tedârik olunan on beş nefer neccar ve beş nefer maragoz ve bir nefer sıvacı ve on iki nefer sıva hamalı tahrir ve hazır ve âmâde kılınmağın bu mahale şerh verildi.” bk. BOA, *D.BŞM*, 3442/84.

¹¹⁴ BOA, *D.BŞM*, 3442/84.

¹¹⁵ Yafa Kadısı ve Yafa İskele Gümrüğü ve tevâbi' mukataasını mutasarrıf nâmıyla uhdesinde bulunduran Süleyman'a gönderilen 10 Şaban 1155 (10 Ekim 1742) tarihli hüküm bkz. BOA, *Cevdet Maliye*, 7158.

malzemeler ise İstanbul'dan satın alındıktan sonra gemilerle Yafa İskeleye'ne oradan ise kara yoluyla Kudüs'e gönderilmiştir. Camilerin tamirinde çalışacak ırgat ve ustalar ise özenle seçilirken bunların bütün ihtiyaçları karşılanarak deniz yoluyla Kudüs'e gönderilmişlerdir. Ancak 1742 yılında yapılan tamir çalışmaları daha önce 1720 yılında yapılan çalışmalara göre daha kapsamlı ve masraflı olmuştur.

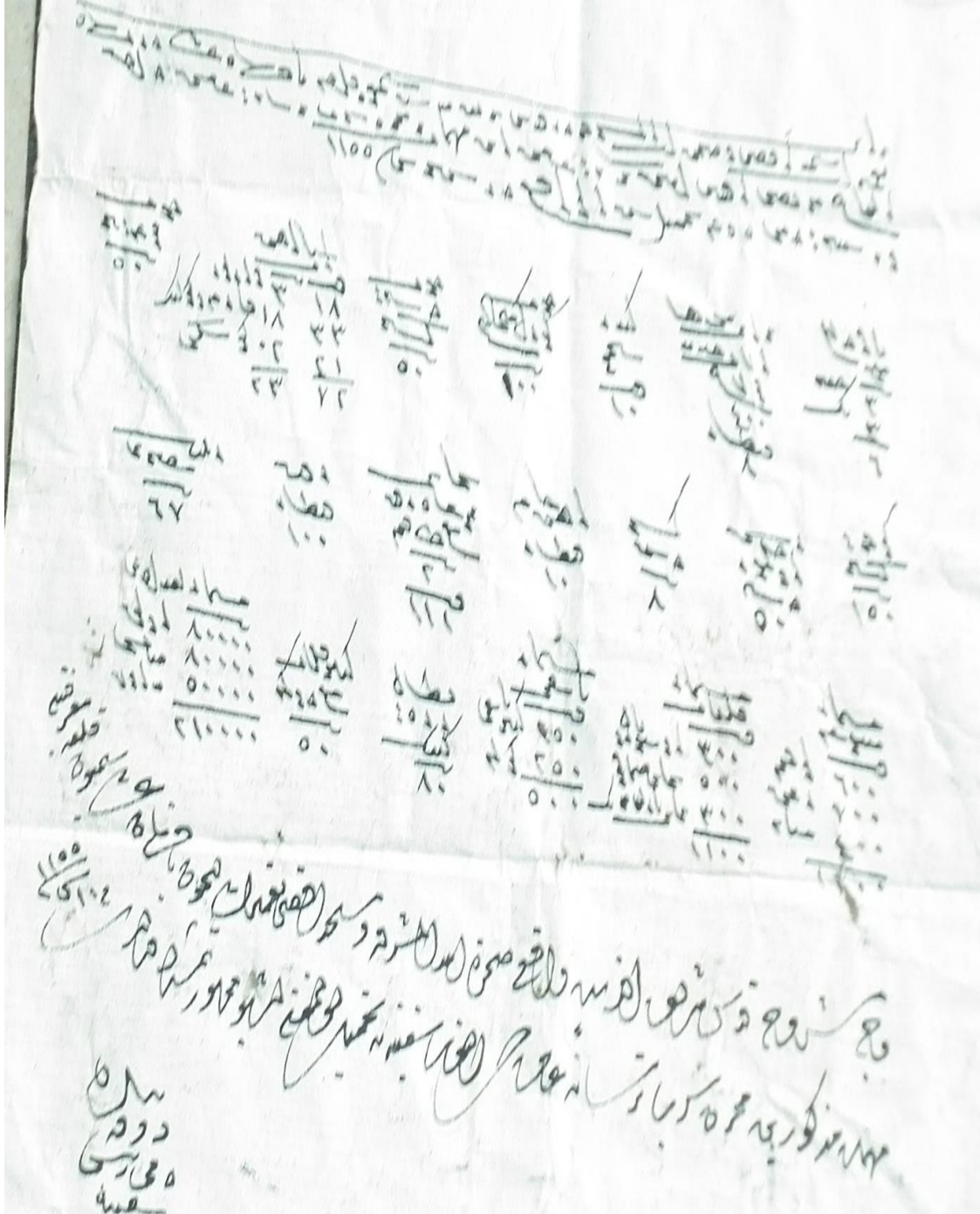
KAYNAKÇA

- Altan, Ebru, "Yafa", *DİA*, XLIII, İstanbul 2013, s.171-74.
Avcı, Casim, "Kudüs", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s.327-29.
Aydüz, Salim, "Tophâne", *DİA*, XLII, İstanbul 2012, s.253-56.
Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemi Dosya Tasnifi (D.BŞM): 3234/60, 3428/39, 3436/1, 3439/34, 3440/7, 3441/49, 3442/66, 3442/84, 3442/93, 3443/44, 3449/28, 3449/30, 3461/1,
Bostan, İdris, "Gemi", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, s.11-15.
_____, "İzmit", *DİA*, XXIII, İstanbul 2001, s.536-41.
Cevdet Evkaf(C.Ev): 2254, 24315, 25630, 28610
Cevdet Maliye (C.ML): 7158
Çam, Nusret, "Osmanlı Mimarisinde ve Sanatında Sultanların Estetik Rollerini", *Osmanlı*, X, Ankara 1999, s.65-72.
Demirkent, Işın, "Kudüs", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s.330-31.
Dündar, Abdülkadir, "Osmanlı Mimarisinde Şehir Mimarları", *Osmanlı*, X, Ankara 1999, s.227-235.
Elad, Amikan, *Medieval Jerusalem and Islamic Warship: Italy Places, Ceremics, Pilgramage*, Leiden: Brill 1995.
El-Aseli, Kâmil Cemil, "Kudüs", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s.334-38.
F.Buhl, "Kudüs", *DİA*, VI, Eskişehir 2001, s.952-64.
Güler, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nde Haremeyn Vakıfları", *Türkler*, X, Ankara 2002, s.470-82.
H.Lammens, "Suriye", *İA*, XI, Eskişehir 2001, s.58.
İpşirli, Mehmet, "Araba", *DİA*, III, İstanbul 1991, s.242-45.
Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi (1451-1538)*, II, Çev.Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005.
Kallek, Cengiz, "Kantar", *DİA*, XXI, İstanbul 2001, s.317-20.
Kılıçarslan, Yasemin, "Cebeci", *DİA*, VII, İstanbul 1993, s.182-83.
Lapidus, İra M., *İslâm Toplumlari Tarihi (Hz.Muhammed'den 19.Yüzyıla)*, I, İstanbul 2005.
Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): 7829
M.Rosen, Ayelon, "A Neglected Group of Mihrabs in Palestine", *Studies in Islamic History and Civilisation: İn honor of David Ayalon*, Ed. Mose Saron, Jerusalem 1986, s.553-564.
Sevinç, Tahir, "Şam Valisi Emirü'l-Hac Süleyman Paşa'nın Muhallefâtı (1743-1744)", *Belleten*, LXXVII/279, Ankara 2013, s.467-522.
Sönmez, Neslihan, "Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Uzunluk Ölçü Birimleri", *Osmanlı*, X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.125-133.
Suleiman A. Mourad, "Aqsa Mosque" *Medieval Islamic Civilisation*, Vol I, ed. Josef N.Meri, Newyork 2006, s.50-51.
Şeşen, Ramazan, *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul 2009.
Tomar, Cengiz, "Kudüs", *DİA*, XXVI, Ankara 2002, s.332-34.
Topkapı Sarayı Maliyeden Müdevver (TS MAD): 2352.0932000
Uzunçarşılı, İ.Hakkı, *Osmanlı Tarihi (İstanbul'un Fethi'nden Kanuni Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar)*, II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1964.
W.Harold More, *The Archeology of the Jerusalem Area*, Oregon 1987.
Yavuz, Kemal, "Anadolu'da Başlayan Türk Edebiyatında Görülen İlk Miraçnâmeler: Âşık Paşa ve Miraçnâmesi", *İlmi Araştırmalar*, VIII, İstanbul 1999, s.247-66.
Yıldırım, İsmail, "Kerkükî Abdüssettâr Efendi ve Mir'raciyesi", *Turkish Studies*, 9/6 Spring 2014, Ankara 2014, s.1163-1180.

Yılmaz Can-Metin Yılmaz, "Müslümanların Fethedilen Topraklarda Mevcut Gayri İslam Mabetlere Yaklaşımı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VIII/3, s.27-52.

EKLER

Ek 1: Mescidü'l-Aksa'nın Tamiri için 1742'de Tersane-i âmireden Gönderilen Malzeme¹¹⁶:

¹¹⁶ BOA, D.BŞM, 3442/93.

Ek 2: Mescidü'l-Aksa ve Sahre camilerinin tamiri için İstanbul'dan Gönderilen Neccar, Marangoz ve Amelelerin Listesi¹¹⁷:

فدیس شریفین واقع مساجد صحیحہ اور وسائر محلات تعمیراتی عملہ
اور تعمیرات لستانہ سعادت تہن نزارک اور تان اجناس عملہ نامہ عملہ المفردات
دفتر برکاتہ ذکر اور سند کو وضع فی ۲۰ شوال ۱۲۵۵ھ

نجاران

انطاسی	انطاسی	انطاسی	انطاسی
بلد زبیران اوغلی	وکملی صاویہ	طونینسالی سفولڈ	طونینسالی سفولڈ
بالہ اشکجہ	قبریا ولد	کیورق ولد زاقوم	کیورق ولد زاقوم
	مخادور	اوانس ولد انظون	مغریح ولد بروسی

نقارہ و نقوزات

بانی ولد باقوی	بانی ولد بنقلہ	استاد و رورلد	استاد و رورلد
صومہ حجارتین ولد	صومہ حجارتین ولد	بابا قوجا	بابا قوجا
		بنیاد و ولد یورکی	بنیاد و ولد یورکی

ایرغادان حمالان صہبی

ایرغاد باشتی قہمت	بابک ولد یعقوب	آرتین ولد	آرتین ولد
ولڈ نعدہ سر	ولڈ نعدہ سر	مارڈ روسی	مارڈ روسی
قہمت ولد	مچاہ ولد	ارسلان ولد	ارسلان ولد
ارسلان	ارسلان	وارض	وارض
دیفوس ولد	زاروق ولد	قاکوس ولد	قاکوس ولد
ابجہ	قورقاز	ایرانوس	ایرانوس

¹¹⁷ BOA, D.BŞM, 3442/84.

Ek 3: 1742 Yılında Mescid'ü-l-Aksa ve Sahre Camilerinin Tamirine Dair Belge¹¹⁸.

